

PROBLEME ALE HALLSTATTULUI TIMPURIU ÎN SUD-ESTUL TRANSILVANIEI

SEBASTIAN MORINTZ

La abordarea acestor probleme trebuie desigur să ținem seama de ultimele manifestări ale epocii bronzului din zona respectivă și chiar de pe un spațiu mai larg.

Cercetările din ultimii douăzeci de ani au reușit să ne dea o imagine generală cu privire la evoluția culturilor de la sfârșitul epocii bronzului precum și a modului cum s-a făcut trecerea spre epoca denumită hallstattiană. Evităm pentru moment termenul de primă epocă a fierului care în mod curent se identifică cu termenul de Hallstatt.

Urmărind evoluția din perioada bronzului mijlociu constatăm că anumite culturi evoluează pînă în pragul Hallstattului. Asemenea culturi sînt Otomani, Vatina și Gîrla Mare din partea de vest a țării. Ele transmit o serie de trăsături, primelor aspecte hallstattiene ce apar printr-o evoluție continuă în zonele respective. Alte culturi, respectiv cele de la sud de Carpați : partea estică din aria culturii Gîrla Mare, cultura Verbicioara și parțial cultura Tei intră spre sfârșitul epocii bronzului într-un proces de uniformizare și evoluează pînă în pragul Hallstattului fără a aduce o contribuție esențială la formarea acestuia. În sfârșit, alte culturi își întrerup evoluția lor de sine stătătoare intrînd într-o nouă sinteză — cultura Noua — sau fiind pur și simplu suprapuse de cultura Noua. E cazul culturilor Costișa, Monteoru, Wietenberg și parțial a culturii Tei. Ele contribuie în măsură mai mică sau mai mare la formarea culturii Noua, care în ultimă instanță le înlocuiește evoluînd pînă la apariția culturilor hallstattiene.

Pe un spațiu larg ocupat de cultura Noua cunoaștem ulterior cîteva aspecte ale Hallstatt-ului timpuriu, care nu se pot explica pe baza evoluției locale din cultura Noua. Primele aspecte hallstattiene din vestul țării conțin elemente de evidentă tradiție din culturile anterioare din aceeași zonă, respectiv Lăpus-Gava¹ din Otomani, Bobda² din Vatina, Insula Banului³ din Gîrla Mare. Putem spune chiar că unele elemente carac-

teristic hallstattiene se constituie încă în culturile bronzului final (etapa Bronz D-Reinecke). Uneori vedem o evoluție directă, exemplu cimitirul de la Cruceni⁴ (tip Vatina) către cimitirul de la Bobda (Hallstatt A). În alte cazuri derivația e evidentă fără a cunoaște însă toate treptele evoluției. Exemplu cultura Insula Banului din cultura Gîrla Mare și cultura Gava-Lapuș din cultura Otomani.

Față de vestul țării, respectiv Crișana și Banatul, unde primele aspecte hallstattiene sînt locale în restul țării primele manifestări hallstattiene derivă din vest. Cu alte cuvinte s-a petrecut un fenomen de „hallstattizare” treptată de la vest la est. Desigur că fiecare aspect hallstattian a avut o evoluție proprie păstrînd tradiții mai vechi, asimilînd elemente străine, creînd elemente specifice proprii.

Referindu-ne la situația Transilvaniei de sud-est constatăm culturi specifice acestor regiuni pe care încercăm să le explicăm, în ansamblul pe care l-am schițat mai sus. Cunoașterea Hallstattului timpuriu din sud-estul Transilvaniei se datorește în special cercetărilor efectuate în ultimii ani de Muzeul din Sfîntu Gheorghe, sub conducerea lui Székely Zoltán. La acestea se adaugă și cercetările muzeelor din Miercurea Ciuc, Cristuru Secuiesc și Brașov.

Cercetările arheologice efectuate de Muzeul Sfîntu Gheorghe în anii 1957—1959 pe terasa înaltă numită „Telek”, din comuna Reci, au identificat o așezare și morminte de incinerare aparținînd unui aspect cultural hallstattian încă necunoscut⁵. Ceramica descoperită în așezare și în morminte este variată în ceea ce privește tehnica, formele și ornamentarea. Din punct de vedere tehnic, caracteristică este ceramica lustruită, neagră sau brună, decorată cu caneluri dispuse în ghirlande. Tipul de vas cel mai frecven care dă o notă specifică aspectului hallstattian de tip Reci este vasul de dimensiuni mari, cu gît cilindric, avînd partea superioară a corpului în formă de cupolă, iar partea inferioară tronconică și fundul îngust.

Materiale asemănătoare celor de la Reci s-au găsit cu prilejul săpăturilor făcute în 1963 de Muzeul Miercurea Ciuc în colaborare cu Institutul de Istorie din Cluj la Tușnad pe „Vîrful Cetății”⁶. Acolo a fost identificat o întinsă așezare hallstattiană fortificată precum și un cimitir de incinerare. Rezultatele cercetărilor de la Tușnad n-au fost încă publicate. Este probabil ca așezarea să fi avut o lungă durată. Ceea ce este sigur, e faptul că la Tușnad pe „Vîrful Cetății” s-au găsit vase de tip Reci. Dintr-o descoperire mai veche un vas de acest tip provine de lîngă gara Sîncrăieni.

Ceramica din cele trei descoperiri menționate definește primul aspect hallstattian din sud-estul Transilvaniei, așa cum a precizat Székely Zoltán⁷. Forma vasului caracteristic tipului Reci provine, fără îndoială, din prototipuri cunoscute la culturi din epoca bronzului și în special în culturile Gîrla Mare și Monteoru.

Trecerea directă de la sfîrșitul epocii bronzului la aspectul hallstattian timpuriu de tip Reci nu este încă documentată. Pe de altă parte, avînd în vedere faptul că sfîrșitul epocii bronzului în sud-estul Transil-

vaniei este documentat prin cultura Noua, se pune însăși problema provenienței acelei populații care a creat cultura de tip Reci. Cultura de tip Reci nu se identifică cu nici unul din aspectele inițiale ale Hallstattului din vestul țării, care pot fi datate în Hallstatt A₁. Astfel problema originii și datării precise a culturii de tip Reci rămîne deschisă.

O serie de cercetări făcute în special în ultimii ani precizează o altă cultură hallstattiană timpurie în sudul și sud-estul Transilvaniei. În 1958 Eugenia Zaharia a făcut săpături în așezarea hallstattiană de pe Dealul Cetății de lângă Mediaș⁸. A fost identificată fortificația așezării și s-a precizat că stratul de cultură hallstattian era format din trei nivele. În cadrul materialului ceramic descoperit se remarcă vasele cu suprafața neagră lustruită decorată cu caneluri dispuse în ghirlande. Principalele forme de vase sînt : străchini, vase mari cu corpul bombat și cu gura în formă de pîlnie, cești cu gura rotundă sau ovală avînd partea superioară a torții plată.

Cu prilejul săpării, în 1966 la Sîncrăieni, a unor gropi pentru însilozat cartofi s-a descoperit o mare cantitate de materiale arheologice și în special ceramică de tip Mediaș. Deși deosebit de variat, materialul ceramic este unitar, în sensul că ilustrează în ansamblu o singură cultură chiar dacă stratigrafic se vor dovedi acolo mai multe nivele. Remarcăm acolo prezența unui fragment de vas tipic culturii Basarabi într-o zonă în care cultura Basarabi nu este documentată⁹.

Materiale similare sau identice celor din așezările menționate de la Mediaș și Sîncrăieni s-au mai găsit în sudul și sud-estul Transilvaniei la : Teleac-Drîmbar¹⁰, lângă Alba Iulia, Bogata¹¹, Cuci¹², Lechința de Mures¹³, Cosmeni¹⁴, Porumbenii Mari¹⁵, Cernatu¹⁶, Hărman¹⁷, Brașov-Pătîcel¹⁸ etc.

Comparînd ceramica de tip Mediaș din așezările menționate, cu materialele hallstattiene timpurii din alte regiuni vedem că tipul Mediaș iese în evidență ca o unitate culturală distinctă. Remarcăm aici doar trei elemente care sînt proprii acestuia : vasul mare cu corpul bombat decorat cu caneluri și cu gura în formă de pîlnie ; ceașca cu gura ovală, avînd toarta cu platformă și șirurile de proeminente mici de forma unor nituri în interiorul unor castronașe. Cultura de tip Mediaș s-a format în regiunea în care este bogat documentată, pe baza culturii de tip Reci. În ce privește datarea sa absolută considerăm că ea se încadrează în linii mari în Hallstattul B respectiv în secolele X—VIII î.e.n. Cîteva fragmente ceramice ornamentate cu motive imprimate gen Babadag, găsite în așezări de tip Mediaș arată pe de o parte paralelismul dintre cultura Mediaș și Babadag II¹⁹, iar pe de altă parte, întărește datarea sa în Hallstatt B. Așezările și materialele de tip Mediaș dovedesc o lungă evoluție a acestei culturi, în sud-estul Transilvaniei. Care este limita sa finală ? încă nu putem preciza. Noi constatăm însă totala lipsă a așezărilor de tip Basarabi, care în alte regiuni ilustrează hallstattul mijlociu. Apariția unui fragment de vas tipic culturii Basarabi printre materiale de tip Mediaș la Sîncrăieni este semnificativă. Este probabil ca tipul Mediaș să

fie evoluat în sud-estul Transilvaniei pînă în Hallstattul mijlociu, așa după cum în Dobrogea, unde nu este documentată cultura Basarabi, cultura Babadag într-o formă evoluată a dăinuit pînă în Hallstattul mijlociu.

În arheologia românească noțiunile de Hallstatt și de „primă epocă a fierului” sînt considerate mai mult sau mai puțin identice. Arheologii Europei centrale atribuie în mod obișnuit Hallstatt-ul timpuriu, fazele Reinecke A și B epocii bronzului și consideră începutul epocii fierului în Hallstatt C. Asemenea concepție a fost adoptată și de unii arheologi români²⁰, concepție justificată la vremea respectivă prin totală absență a fierului în Hallstattul timpuriu. Descoperiri recente arată însă că pe teritoriul României fierul era în folosință încă din Hallstattul timpuriu. O descoperire deosebit de importantă în acest sens a fost făcută de Székely Zoltán, cu prilejul cercetărilor de la Cernatu în 1963²¹. Într-unul din bordeiele așezării hallstattiene s-a găsit un depozit de unelte și podoabe de bronz și fier. Dintre acestea menționăm: fibula de bronz de tip Pelschiera, topor de fier cu aripioare, topor hipen de fier, vîrf de lance de bronz, bare de fier. În alt punct al așezării s-a găsit a doua fibulă de tip Pelschiera. În funcție de mediul în care au apărut obiectele de metal precum și prin asocierea unor tipuri atît de diferite s-a ajuns la concluzia că așezarea și depozitul datează din faza Hallstatt B, probabil B₂, respectiv secolul IX î.e.n. Tot dintr-un mediu Hallstatt B datează obiecte de fier descoperite la Babadag²² și la Insula Banului²³ (Porțile de Fier).

Există astfel documentarea că cel puțin din Hallstatt B sîntem în prima epocă a fierului. Există unele indicii asupra prezenței obiectelor de fier chiar și în Hallstatt A. Din păcate, asemenea descoperiri nu sînt încă publicate.

Începutul Hallstattului era pînă nu de mult una din perioadele foarte puțin cunoscute din istoria străveche a țării noastre. Cercetările din ultimii ani au dat rezultate importante pentru înțelegerea acestei perioade. Cercetările muzeelor din sud-estul Transilvaniei și în primul rînd al celui din Sfîntu Gheorghe au adus contribuții importante în problemele pe care le-am tratat aici.

KIVONAT

A szerző tanulmányában Délkelet-Erdély kora vaskorának a kérdéseivel foglalkozik. Megállapítja, hogy a Rétyen előkerült település és temető a koravaskor legrégibb szakaszába tartozik s ezt követi korban a Medgyes határában feltárt település. A Csernátonban felszínre került raktárlelet arra mutat, hogy a vas feldolgozása már Hallstatt B szakaszban ismert volt.

NOTE

1. K. HOREDT, *Așezarea fortificată din perioada tîrzie a bronzului de la Sighetul Marmației*, Baia Mare, 1966, p. 16—19.
2. Necropolă de incinerare cercetată de Muzeul Banatului sub conducerea lui Marius Moga.
3. SEBASTIAN MORINTZ și PETRE ROMAN, *Un nou grup hallstattian timpuriu în sud-vestul României — Insula Banului*, SCIV, 3, 1969, p. 393 și urm.
4. Cercetările de la Crucești au fost efectuate de Muzeul Banatului sub conducerea lui Marius Moga.
5. Z. SZÉKELY, *Așezări din prima vîrstă a fierului în sud-estul Transilvaniei*, Sf. Gheorghe, 1966, p. 5—16.
6. Cercetările au fost făcute sub conducerea lui K. Horedt.
7. Z. SZÉKELY, *op. cit.*, p. 13; EUGENIA ZAHARIA și SEBASTIAN MORINTZ, *Cercetarea hallstattului timpuriu în România*, SCIV, 3, 1965, p. 454.
8. EUGENIA ZAHARIA, *Remarques sur la Hallstatt ancien de Transylvanie. Fouilles et trouvailles de Mediaș 1958*, Dacia, N. S., IX, 1965, p. 83 și urm.
9. Materialele descoperite la Sîncrăeni în împrejurările arătate au fost salvate și depozitate în Muzeul din Miercurea Ciuc prin grija lui János Pál, directorul muzeului.
10. ION BERCIU și ALEXANDRU POPA, *Așezarea hallstattiană fortificată de la Drîmbar-Teleac*, Apulum, V, 1965, p. 71—89.
11. D. BERCIU și I. BERCIU, *Cercetări și săpături arheologice în județele Turda și Alba*, Apulum, II, 1943—1945, Alba Iulia, 1946, p. 3—5; 15—20.
12. *Ibidem*, p. 21 și 71.
13. DORIN POPESCU, *Fouilles de Lechința de Mureș*, Dacia, II, 1925, p. 317, pl. II/7; p. 318, fig. 4, p. 330, pl. XIII.
14. Informații János Pál.
15. Z. SZÉKELY, *op. cit.*, p. 29 și urm.
16. *Ibidem*, p. 17 și urm.; *idem*, *Beiträge zur Kenntniss der Frühhalstattzeit und zum Gebrauch des Eisens in Rumänien*, Dacia, N.S., X, 1966, p. 209 și urm.
17. Cercetări A. Alexandrescu în colaborare cu muzeul din Brașov.
18. A. ALEXANDRESCU și I. POP, *Raport asupra sondajelor de la Brașov-Pățitel*, 4—9, VIII, 1962 (manuscris).
19. SEBASTIAN MORINTZ, *Quelques problèmes concernant la période ancienne du Hallstatt au Bas-Danube à la lumière des fouilles de Babadag*, Dacia, N. S., VIII, 1964, p. 16.
20. K. HOREDT, *Die Verwendung des Eisens in Rumänien bis in das 6. Jahrhundert v.u.z.*, Dacia, N. S., VIII, 1964, p. 127.
21. Z. SZÉKELY, *Așezări din prima vîrstă a fierului în sud-estul Transilvaniei*, p. 17 și urm.; *idem*, Dacia X, 1966, p. 209 și urm.
22. SEBASTIAN MORINTZ, *op. cit.*, p. 105.
23. SEBASTIAN MORINTZ și PETRE ROMAN, *op. cit.*, p. 416 și fig. 7/12.

